

Investicije i privredni razvoj: RAZLIČITA SVETSKA ISKUSTVA I KONTROVERZE U SRBIJI*

Originalni naučni rad

Miodrag ZEC,
Ognjen RADONJIĆ,
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
mzec@f.bg.ac.rs
oradonji@f.bg.ac.rs

Funkcionalnost i održivost izabranog modela privrednog razvoja se ogleda u njegovoj sposobnosti kreiranja viška i njegovog produktivnog investiranja. U kojoj meri će privredni model biti održiv i uspešan u stvaranju viška prevashodno zavisi od raspoloživih proizvodnih resursa i kvaliteta političko-socijalnih rešenja koja predstavljaju bazu za kreiranje društva znanja i progressa. Cilj ovog rada je da kroz analizu političko-socijalnog rešenja različitih modela privrednog razvoja ukaže na različite odnose između investicija i privrednog razvoja. U radu se proučavaju modeli privrednog razvoja od klasičnog totalitarizma (u varijantama orijentalne despotije i prosvetnog apsolutizma), komunističkog totalitarizma (uključujući „tvrđi“ i „meki“ komunizam) i brojnih kontroverzi koje prate tranziciju u Srbiji do demokratskih (pravni) sistema u vidu liberalnih i socijaldemokratskih država. Naš zaključak je da je iskustvo pokazalo da su, uz određene socijalne korekcije, društva zasnovana na privatnoj svojini, tržišnoj utakmici i pravnoj državi uspešne u ostvarivanju cilja dugoročnog rasta i stabilnosti. Sa druge strane, društva zasnovana na totalitarizmu su nestabilna i često izložena destruktivnim turbulencijama.

Ključne reči: akumulacija, investicije, razvoj, efikasnost, motivisanost, prinuda

„Određivanje zakona koji reguliše raspodelu (na plate, profite i rente) glavni je problem u političkoj ekonomiji.“

*Dejvid Rikardo
Principi političke ekonomije, 1817.*

---

* Ovaj naučni rad je deo projekta broj 179035 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

*K*VALITET EKONOMSKOG MODELA PREVAŠ-
hodno se ispoljava kao sposobnost sistema da kreira višak i da ga produktivno investira, pri čemu se dinamički rešavaju ključna pitanja društva: privredni rast, razvoj, zaposlenost, ravnoteža budžeta, tekućeg računa itd. Istorijsko iskustvo uči da „bogatstvo naroda“ u osnovi zavisi od dve grupe faktora:

Prvo, od raspoloživosti proizvodnih resursa (zemlja, voda, klima, mineralne sirovine, geostrateški položaj, veličina nacije, tj. njena obrazovna i starosna struktura i sredstva za proizvodnju);

Drugo, od kvaliteta političko-socijalnih rešenja koja se ogledaju neprekidnom podizanju znanja nacije i kreiranja tehničkog progressa kao i optimizacije korišćenja svih raspoloživih privrednih resursa u cilju postizanja strategijskog balansa između tekuće potrošnje i štednje (investicija) što određuje nivo razvijenosti. U tom kontekstu bazične vrednosne karakteristike jednog društva se operacionalizuju u konkretna ekonomsko-socijalna rešenja koje sprovodi i garantuje država i time postaje važan generator stvaranja uslova za permanentan razvoj društva. Pri tome je važno napraviti adekvatan balans između države koja konstituiše i garantuje uslove za slobodno delovanje tržišta (svojina i poštovanje ugovora), zatim omogućuje slobodno kretanje svih faktora proizvodnje prema mestima optimalne upotrebe i, na kraju, redistributivne uloge države. Država vrši sektorsku preraspodelu (među socijalnim grupama i među regionima), ali može i da direktno ili indirektno vrši uticaj na vremensku preraspodelu dohotka, odnosno koliko će se ostvarenog dohotka trošiti danas, a koliko će se štedeti a potom investirati.

Pri tome imamo u osnovi dva modela državnog posredovanja u raspodeli:

Prvi, klasična demokratska država koja poreskom politikom stimuliše štednju i investicije i indirektnim merama utiče na njihovu sektorsku i regionalnu strukturu ostavljajući privrednim subjektima i vlasnicima da se ponašaju u skladu sa tim stimulativnim usmeravanjem.

Drugi, revolucionarna (ili totalitarna) država koja direktno redistribuira postojeću imovinu i ostvarene dohotke i postaje osnovni faktor u formiranju, koncentraciji i mobilnosti akumulacije čime opredeljuje karakter i strukturu budućih investicija.

Istorijat svetskih polova rasta pokazuje da se neprekidno pojačava uticaj tehničkog progressa i znanja kao faktora rasta. Dominantnost tradicionalnih resursa (stanovništvo, prirodni resursi, država) omogućili su razvoj civilizacije u Kini, Vavilonu, Egiptu itd., ali je industrijska revolucija i impozantan tehnički progres pomerio polove rasta u Evropu, a potom u Sjedinjene Američke Države (SAD).

Na razvoj nesumnjivo utiče i globalni geostrateški položaj koji uzrokuje da se razvojni faktori sele sa neke teritorije (radna snaga, kapital...) ili na nju dolaze,

tako da se vremenom menja značaj pojedinih nacionalnih ekonomija u raspodeli svetske ekonomske moći.

Pri svemu tome, ključnu ulogu igraju vrednosni obrazac koji se generacijama formira u društvu (društva stvaranja i društva preraspodele) i sposobnost korišćenja različitih faktora razvoja koji nekim društvima omogućuju favorizovan položaj. Iz nesumnjive veze između privrednog razvoja i investicija proizilazi menjanje karaktera investicija (odakle dolaze, u šta se investira itd.), a time i ukupne strukture društvenog proizvoda. Veličina društvenog proizvoda (bruto i per capita) zavisi od njegove strukture. Bogate nacije neprekidno menjaju strukturu društvenog proizvoda i način njegovog stvaranja.

Istorijsko iskustvo nas uči da su se tokom vremena menjali izvori i konfiguracija kreiranja bogatstva, kao i položaj države i ključnih društvenih grupa i njihov uticaj na način korišćenja efekata tog bogatstva sa različitim posledicama na buduću dinamiku rasta bogatstva nacija.

Istorijski svetskog razvoja pokazuje da mnoštvo prirodnih, istorijskih i sasvim specifičnih okolnosti uzrokuje pojavu nagle ekspanzije razvoja u pojedinim područjima koja posle ekspanzije beleže istorijski zamor i dekadenciju, a time i neprekidno pomeranje svetskih centara moći.

Država i investicije

Nesumnjiv značaj društvene organizacije, karaktera i razvojne potencije države se na različit način konkretizuje u određenim okolnostima, ali je moguće uočiti nekoliko oblika državne organizacije koji su značajno doprineli ekonomskoj ekspanziji.

Iz mnoštva različitih i vrlo specifičnih državnih aranžmana, možemo grubo izdvojiti dva osnovna modela: totalitarni i demokratski oblik vladavine. Ova najgrublja podela ispoljava se kroz brojne istorijske, geografske i vrednosne konkretizacije, koje u određenim periodima beleže pozitivne i negativne razvojne efekte na društvo kao celinu. Određeni institucionalni aranžmani uzrokuju različit karakter i strukturu investicija (proizvodne i neproizvodne), način njihovog obezbeđivanja (prinuda ili motivisanost) kao i disperziju efekata od investiranja među socijalnim slojevima i društvenim grupama.

Totalitarni društveni sistemi: Kina, Španija, Francuska i Nemačka

Totalitarni društveni sistemi i državna organizacija zasnovana na njima su u određenim periodima, počevši od najranijih oblika diktatura u Kini i Egiptu, preko prosvetnog apsolutizma (Francuska, Nemačka, Španija) do današnjih ekonomski uspešnih totalitarnih režima (Singapur, Južna Koreja), te iskustva komu-

nističkih diktatura (Rusija i bivša Jugoslavija) uspevali da obezbede ekspanzivan privredni razvoj zasnovan na favorizovanju akumulacije i investicija kao osnove za ogromne graditeljske projekte prevashodno zasnovane na mobilizaciji tradicionalnih resursa, ali i tehničkom progresu i inovacijama.

Osnovna karakteristika formiranja akumulacije u totalitarnim sistemima je državna prinuda u mobilizaciji postojećih resursa, radikalno obaranje tekuće potrošnje u korist akumulacije i investicija, kao i isključivanje širokih slojeva stanovništva iz uživanja u efektima tih investicija u smislu rasta društvenog standarda. Ogromni investicioni naponi su podizali vojnu moć, ali su velikim delom završavali i u luksuznim neproizvodnim investicijama. Time je onemogućena difuzija efekata na celinu stanovništva i isključeno je povratno delovanje na podizanje proizvodne moći društva i stabilnosti države.

Kineski model

Ogromni investicioni naponi u tradicionalnoj Kini (Veliki zid, Zabranjeni grad, grobnice, luksuz vladajuće elite), uz značajan tehnički progres (papir, barut, kompas itd.) su na kraju doveli do stagnacije i pada na rang-listi svetskog bogatstva. U toj prvoj fazi država je rast obezbeđivala prevashodno mobilizacijom osnovnog resursa - stanovništva i primeni tehničkog progressa u velikim infrastrukturnim radovima. Prisila, korišćenje tradicionalnih resursa (zemlja, stanovništvo), pogrešna struktura investicija (luksuz umesto proizvodnih investicija), i nespemnost na proizvodne i društvene promene uzrok su stagnacije i siromašenja kineskog društva kao celine počevši od XV pa sve do polovine XX veka. U drugoj polovini XX veka, Kina čini nagli zaokret u strukturi investicija, okreće se uvozu tehnologije i znanja sa zapada u cilju proizvodnje za izvoz čime na nov način evaluira svoje ogromne resurse (jeftin i produktivan rad). Radikalna ekspanzija kineske izvozne privrede dovodi do nove geostrateške pozicije Kine prema vrhu liste udela u kiranju svetskog društvenog proizvoda, ali pretili da drastično otvori pitanja raspodele na potrošnju i akumulaciju u zemlji, a naročito na strukturu investicija i sve drastičnijeg odliva kapitala (dobiti) u inostranstvo. Na kineskom slučaju se ponovo tretiraju klasična pitanja čemu i kome služi razvoj i kakva je struktura investicija na dugi rok održiva.

Kineski slučaj je specifičan jer je u okviru jedne države moguće pratiti razvoj dug pet hiljada godina. Model azijske despotije produkuje periode ogromnih proizvodnih mogućnosti i fascinantnih infrastrukturnih investicija, ali i duge periode stagnacije i eskalacije siromaštva koji su rezultirali komunističkom revolucijom. Komunistička diktatura se prirodno nastavlja na caristički model i njegovu vrednosnu i psihološku strukturu. Ovaj model društvene organizacije pokazuje da u diktaturi prosvetljeni vladari vuku čitavu naciju napred obezbeđujući joj, pre svega, spoljni ugled i dominaciju, a neprosvetljeni vladari vuku u stagnaciju i često eko-

nomski i politički kaos. Pri tome su neprestano vidljive regionalne razlike, a interpersonalne se radikalno povećavaju kada zemlja beleži razvojnu ekspanziju. Interpersonalne razlike u komunističkoj Kini danas postaju sve vidljivije, jer u takvom modelu mali deo nacionalne elite koncentriše efekte razvoja (Milanović 2012).

Klasični evropski prosvršeni apsolutizam: Španija, Francuska i Nemačka

Klasični evropski prosvršeni apsolutizam doprineo je konstituisanju nacionalnih ili mega država, izgradnji državne i tehničke infrastrukture uz enormnu preraspodelu bogatstva među društvenim slojevima i masivno usmeravanje investicija u luksuznu potrošnju umesto u proizvodnju. Posle ogromne teritorijalne ekspanzije i ogromnog priliva bogatstva (zlata) iz novoosvojenog kontinenta, te njegovog usmeravanja u luksuznu potrošnju, Španija je trasirala put od imperije do provincije i danas se bori sa mnogobrojnim problemima (nezaposlenost, javni dug, niska konkurentnost itd.). Period Frankove diktature obeležen ulaganjima u infrastrukturu. Period devedesetih godina XX veka sa intenzivnom građevinskom delatnošću u primorskim oblastima još jednom ukazuje na činjenicu da pogrešne investicije ne doprinose stabilnom razvoju.

Francuska do Napoleona, pokazuje da i pored ogromnog prirodnog bogatstva, visoke proizvodne sposobnosti i produktivnosti u poljoprivredi koja je bazična grana do XVIII veka, raspodela dohotka prevashodno usmerena ka luksuznoj potrošnji vladajuće elite i nepovoljnoj strukturi investicija u predvidivom roku dovodi do ekonomske stagnacije i eskalacije društvenih konflikata koji rezultiraju revolucijom i novom raspodelom nacionalne imovine. Visoka osetljivost na pitanja raspodele, ma koliko ta raspodela bila socijalno prihvatljiva, dovodi do bega kapitala i velikim delom je uzrok zaostajanja.

Period apsolutizma u Francuskoj stvorio je uslove za revoluciju i potonje rasulo koje je dovelo do novog apsolutizma i kalvarije posle Napoleonovog poraza. Francuska nakon tog perioda nije više nikada igrala odlučujuću ulogu u Evropi. Oslonjenost na tradicionalne faktore rasta poljoprivrede je i danas nešto što bitno razlikuje Francusku od njenog glavnog konkurenta u kontinentalnoj Evropi – Nemačke, koja je prevashodno orijentisana na eksportnu industriju. Ta razlika u konceptima i privrednoj strukturi u osnovi utiče na raspodelu dohotka što proizvodi konflikte u monetarnoj i fiskalnoj politici Evropske unije (EU). Na toj ravni će se verovatno rešavati glavna pitanja razvoja EU.

Nemački apsolutizam XIX veka od Fridriha Velikog pa do Hitlera prevashodno je bio orijentisan na izgradnju države i militarizaciju društva sa akcentom na razvoj industrije i podizanja tehničkog znanja nacije. Takav koncept stvorio je uslove za velike investicije u infrastrukturu i stvaranju tehničke baze za ekspanziju u Evropi pošto je Nemačka zakasnila u borbi za kolonijalnu dominaciju koju su koristile Španija, Engleska i delimično Francuska za preraspodelu svetskog bogatstva.

Investicije u Nemačkoj su u osnovi poticale iznutra i vrlo uspešno je kombinovan finansijski i industrijski sektor. Stoga i ne čuda da je čak i posle poraza u Drugom svetskom ratu, kada je razorena država i privreda, opstale industrijska kultura i kultura rada i organizacije koje su, uz pomoć stranih investicija (Maršalov plan), dovele do vrlo brze obnove industrije i današnje industrijske dominacije Nemačke. Današnji model Evrope je pod ključnim nemačkim uticajem i EU je koncipirana da prevashodno služi eksportnim interesima nemačke industrije. Socijalna struktura, dogovor ključnih društvenih grupa, involviranje banaka u upravljanje industrijom i poslovlična sklonost štednji i stvaranju viška koji se potom produktivno investira, osnov su kvalitetnog privrednog razvoja i ekspanzije nemačke privrede.

Totalitarizam u Rusiji

Totalitarizam u Rusiji, bilo carskoj do 1917. godine, komunističkoj do 1991. godine, a potom tranzicionoj sve do danas, ma koliko bivao pokriven nekim formalnim demokratskim procedurama, u osnovi je ostao velikodržavni projekat koji se oslanja na tradicionalne resurse (mineralne sirovine), a samo se menjaju društvene grupe koje primaju benefite od takvog modela razvoja.

Period carističke Rusije obeležen je investicijama u infrastrukturu (kanali, pruge, veliki carski gradovi poput Moskve i Petrograda) i stvaraju uslove za aktiviranje i eksport prirodnih dobara. Na toj osnovi Rusija gradi svoju političku moć. U carskoj Rusiji razvoj je baziran na prirodnim resursima, delimičnoj industrijalizaciji i drastičnom procesu preraspodele dohotka od ogromne pauperizovane mase prema uskom vladajućem sloju. U kontekstu opšteg rasula usled poraza u ratu to je stvorilo ambijent za prvu komunističku revoluciju u svetu – Oktobarsku revoluciju 1917. godine koja se trajno odrazila i bitno uticala na sudbinu Rusije.

Model razvoja baziran na resursima i nerazumnoj eksploataciji je i pored relativno visokih stopa rasta ostvarenih krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka u osnovi invalidan i daje suboptimalne efekte.

Uspostavljanje komunizma 1917. godine otvorilo je ključna socijalna i razvojna pitanja: ko stvara, koncentriše i investira akumulaciju i ko prisvaja rezultate razvoja? Ne manje važno, krah carskog režima 1917. godine otvorio još tri važna pitanja: kako uspostaviti novu socijalnu i ekonomsku konfiguraciju? Kojim putem brzo izaći iz začaranog kruga siromaštva i globalne ekonomske inferiornosti? Na koji način neophodno ubrzanje razvoja usmeriti na sondiranje novih društveno-ekonomskih odnosa? U traganju za odgovorima na ta pitanja i usled sasvim specifičnih geostrateških okolnosti, možemo grubo izdvojiti pet faza u pokušaju da se oblikuje novi društveni i privredni sistem u Rusiji.

Prva faza: Ratni komunizam

Ratni komunizam (1917–1921) je period građanskog rata u Rusiji sa karakteristikama opšteg ekonomskog rasula, enormne inflacije, pada proizvodnje i dohotka, blokade od strane Zapada i enormnih troškova građanskog rata. U takvim okolnostima nije moglo biti reči ni o kakvim investicijama i izboru modela rasta, već se prevashodno radilo o redistribuciji postojeće imovine i dohotka preko otvorene diktature putem rigorozne centralizacije i militarizacije čitavog društva. Ekonomski sistem se svodio na opštu rekviziciju svih resursa koji su bili potrebni novoj vlasti za vođenje rata, prinudni rad i potpuno odvajanje rada i prisvajanja efekata proizvodnje. To je neminovno vodilo opštoj suspenziji tržišta (ukidanje novca, naturalni porezi itd.), odnosno uvođenju naturalne privrede i hiperadministriranja. Sva ključna pitanja uspostavljanja nove ekonomsko-socijalne konfiguracije budućeg društva su zamenjena revolucionarnim terorom sa ciljem pobede revolucije i formiranja novog represivno-revolucionarnog aparata vlasti (Buharin 1983; Preobraženski 1983).

Druga faza: Nova ekonomska politika

Nova ekonomska politika (NEP), koja je trajala od 1921–1928. godine, karakteriše se otvaranjem pitanja kuda dalje po konstituisanju nove vlasti. Burne debate i podele u komunističkom rukovodstvu povodom ključnih pitanja organizacije privrede i društva su pokazivale da nova komunistička elita nije imala razrađen sistem budućeg razvoja.

Evidentna je bila polarizacija u vladajućem komunističkom sloju na dve suprotstavljene grupe. Prva, leva alternativa (Trocki, Preobraženski) se i posle pobede zalagala za dalju militarizaciju privrede i društva smatrajući da novo društvo treba da izgradi u celosti novi društveni algoritam koji potpuno odbacuje tekovine tržišta, demokratije i tradicionalnog poimanja pravne države. Druga, desna alternativa (Buharin, Rikov) se zalagala za relaksiranje rigoroznih instrumenata primenjenih u ratnom komunizmu, vraćanje osnovnih tržišnih postulata i smanjenje političke represije.

U tom turbulentnom vremenu strateških razmirica, Lenjin se odlučuje na zakret od Ratnog komunizma prema NEP-u ukidanjem poreza u naturi, vraćanjem tržišta, ekonomskoj stimulaciji, vraćanjem poverenja u novac, davanjem koncesija stranom kapitalu i afirmacijom ekonomske samostalnosti preduzeća.

Sušтина spora između ove dve struje se svodi na pitanje kako obezbediti sredstva neophodna za investicije: prinudom ili ekonomskim stimulansima. Izborom tržišnog pristupa, oslobađa se energija mnoštva ekonomskih inicijativa koje vode stabilizaciji, ekspanziji proizvodnje i stvaranju viška raspoloživog za investicije u uslovima kada rast tražnje i potrošnje vuče rast proizvodnje.

Naravno, svaki model razvoja povlači i određene ekonomsko-socijalne posledice. Tako, politika NEP-a vodi klasnoj diferencijaciji društva, širi lepezu ekonomskih interesa i dolazi u sukob sa idejom revolucionarne države koja želi da neprekidno ima kontrolu nad tokovima dohotka. Sloboda stvaranja i upotrebe ekonomskog viška ozbiljno sužava prostor neograničene političke moći koja je osnovna ideja vodilja komunističkog sistema (Buharin 1983; Preobraženski 1983).

Treća faza: centralno-planski sistem

Staljinov centralno-planski sistem (1928-1953), predstavlja ključni zaokret posle konceptijskih sukoba u političkoj borbi za Lenjinovo nasleđe i izbor novog ekonomsko-političkog modela koji bi omogućio aktiviranje specifičnih vrednosno-ekonomskih ciljeva: ubranu industrijalizaciju i totalitarni politički poredak. Vešto balansirajući između suprotstavljenih struja (leva i desna) u političkom vrhu Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i u želji da obezbedi ubrzani industrijski i vojni razvoj u uslovima političkog monopola, Staljin uspeva da eliminiše (politički i fizički) ključne predstavnike ovih struja. Pri svemu tome, odlučuje se za model ubranog (nebalansiranog) razvoja zasnovanog na radikalnoj preraspodeli dohotka između sela i grada (poljoprivrede i industrije) putem kolektivizacije i prinude, radikalnom odvajanju za investicije putem suzbijanja potrošnje, a u ekstremnim slučajevima masovnim likvidacijama protivnika ovog modela putem terora i radnih logora. Pošto sistem nije efikasan da kreira višak on se ostvaruje represijom, makazama cena i potom se državnim zahvatanjem, kroz investicije, preliva u industriju.

Totalitarni sistem se u ovoj fazi pokazuje efikasnim u postizanju proklamovanih ciljeva: industrijalizacija, urbanizacija i militarizacija što obezbeđuje visoke stope rasta u uslovima kada svet trese velika ekonomska kriza (1929–1933) i kada se na Zapadu ozbiljno preispituju dotadašnji modeli slobodnog, spontanog (tržišnog) razvoja bez učešća države i državnih institucija. Tehnički posmatrano (bez ulaska u posledice političke diktature, raubovanja resursa i niske efikasnosti), ovaj model je na kratak rok doneo rezultate: grade se hidrocentrale, pruge, kanali, vojna industrija itd. U zemlji koja ekstenzivno koristi resurse i koja baštini caristički model vladanja stiče se utisak da je, bez obzira na formalnu retoriku, na sceni orijentalni despotizam koji daje vidljive rezultate ne obazirući se na cenu koju plaća stanovništvo, koliko takav model razvoja košta i koje loše posledice može izazvati u budućnosti. U tom kontekstu, društvo koje mobilise ogromne ljudske i materijalne resurse da gradi centrale ili irigacione sisteme je svakako bolje od gradnje grobnica (Kina i Egipat), kada su milioni ljudi stvarali graditeljska čuda nejasne ekonomske efikasnosti. Komunistička despotija, za razliku od orijentalne, je neprekidno verbalno potencirala to da sve što se gradi ide u korist radničke klase.

Suština ovog modela je da on zahteva ogromna ulaganja i odricanja danas, a efekte pomera u daleku budućnost. Ovakav pristup, u suštini, pored regionalne, sektorske i personalne preraspodele, u velikoj meri radikalizuje i vremensku (generacijsku) preraspodelu dohotka i konzumiranje efekata ovih investicija. Postavlja se ključno pitanje održivosti ovog modela na dugi rok i ogromnih promašaja koji često mogu da budu pratilac ovog koncepta (Medvedev 2012).

Četvrta faza: oktroisane reforme

Četvrta faza (1953–1991), predstavlja niz pokušaja da se oktroisanim reformama sistem učini ekonomski efikasnijim i politički demokratskijim, a da se pri tome očuva dominacija partije nad ekonomijom i državom. Rezultanta tih neuspelih pokušaja je neprekidno jačanje ekonomskih disproporcija, opadanje akumulativnog potencijala privrede, promašene ili nedovoljno efikasne investicije i rasući troškovi trke u naoružanju. Tokom celog perioda država ima dominantnu ulogu u formiranju i alokaciji akumulacije, svojinski sistem (državne i kolhozne imovine) je nefunkcionalan, tehnički progres iz vojnog sektora ne prelazi u civilni, a pokušaji da se poveća autonomija preduzeća i da se ona učine efikasnijim imaju simbolički karakter jer se kreću u uskom koridoru političke matrice. Država uređuje novčanu i naturalnu raspodelu, diriguje sistemom cena, postavlja upravu preduzeća, utvrđuje planove i kontroliše njihovo ispunjenje, novčani opticaj stavlja u funkciju distribucije tako da se uspeh ili neuspeh određene investicije egzogeno određuje. Ni promene učinjene 1965.godine kada je umesto uplate celokupne dobiti privrede u budžet i njene centralne distribucije uveden čitav niz fondova, razrađen sistem kamata na poslovne fondove uz fiksna i rentna plaćanja, nije došlo do značajnijeg rasta efikasnosti.

Koncept krute privredne strukture prati rigidna finansijska centralizovana struktura koja umesto da prati efikasnost investicija dalje doprinosi njihovoj distorziji i neefikasnosti. U želji da spreči inflaciju koja je posledica činjenice da je sistem neefikasan sve više se pojavljuju nestašice (koje se ranije nisu primećivale jer je postojala naturalna distribucija), a deficiti spoljne trgovine govore o prevashodnoj zavisnosti države od izvoza mineralnih sirovina (nafta, gas) i kretanja njihovih berzanskih cena. Konfuzija u političkom vrhu, globalni potresi u komunističnom bloku i sve dublji ekonomski problemi otvaraju pitanje političkih reformi kao okvira za dublje društveno ekonomske reforme. Period perestrojke i uspon Mihaila Gorbačova bio je pokušaj da se nađe modus političke demokratije, pravne (a ne partijske) države i povećanja efikasnosti. U tom uskom koridoru SSSR je izgubio trku sa vremenom i umesto reforme društva i privrede došlo je do raspada države i urušavanja neefikasne ekonomije. Ključ propasti sovjetskog sistema leži u inherentnoj neefikasnosti ekonomskog modela i urušavanju vrednosnih temelja političkog modela uz obilnu pripomoć inostranstva da se okonča alternativni model.

Peta faza: ekonomski i politički eksperimenti

Peta faza (1991–2014), obeležena je velikim turbulencijama i ekonomskim i političkim eksperimentima sa konfuznim ideološkim i personalnim rešenjima. Period Borisa Jeljcina koji simbolizuje političko i ekonomsko rasulo i urušen geostrateški značaj Rusije, okončao se radikalnim zaokretom i obnavljanjem velikodržavnog koncepta kojeg u poslednjoj dekadi simbolizuje Vladimir Putin. Velikodržavni koncept je trajna karakteristika Rusije. Ranije zasnovan na boljševičkoj simbolici sada se vraća svojim korenima: samodržavlju i oligarhijskoj strukturi. Ekonomski sistem se opet prevashodno oslanja na prirodne resurse (nafta, gas, zlato itd.) koji, usled povoljnog svetskog trenda, stabilizuju budžet i tekući račun, postaju izvor za nove vojne investicije i time vraćaju Rusiju na zavidno mesto. Ono što je do sada izostalo je rast efikasnosti industrije uopšte, a posebno u prerađivačkoj i eksportnoj industriji. Snaga Rusije su i sada sirovine i delimično vojna industrija, ali je osnovni problem što cela zemlja zavisi od nekoliko proizvoda i što su na sceni enormni izvoz kapitala i neprimereni državni i privatni luksuz u zemlji. Velike nasleđene regionalne disproporcije (više nego bilo gde u demokratskom svetu) i strahovito narastanje personalnih nejednakosti (pauperizacija masa i luksuz elite) čine društvo izrazito fragilnim. Postojećom efikasnošću teško će se pokrenuti ogromni resursni potencijali, a u skoroj budućnosti će radna snaga (obrazovano stanovništvo) postati osnovni ograničavajući faktor investicija.

Odnos između investicija i privrednog razvoja je stalni problem Rusije i neprekidno zahteva ogromne intervencije da se obezbedi stabilnost i rast. Pri tome nije samo problem u nedovoljnom nivou bogatstva, već i u neprekidnoj opasnosti da se nova preraspodela učini neizbežnom. Trajna dilema ostaje da li je uspostavljenno društvo kreiranja vrednosti i države kao garanta da se raspodela efekata odvija u fer uslovima ili je pak stalno na sceni potreba za radikalnom preraspodelom resursa, imovine i efekata razvoja.

Prema tome, iskustva totalitarnih režima koji su karakterisali istorijski razvoj pojedinih nacija sa stanovišta privrednog razvoja u osnovi se svode na mogućnost kreiranja visokih stopa akumulacije i masivnih investicija. Suštinska razlika se uočava kada se posmatra struktura tih investicija (luksuz ili industrija) što je bitno opredelilo današnju snagu tih nacija. Istovremeno, socijalne posledice tih modela bitno su uticale na mogućnost prelaska na demokratiju bez radikalnih socijalnih prevrata. Raspored efekata razvoja (oligarhijski pristup ili ravnomernost prema širokim slojevima preduzetničke klase) u velikoj meri će odrediti stabilnost tih društava i njihovu spremnost na novu fazu industrijalizacije (informatičko društvo) gde će se obezbediti drugačija difuzija rezultata razvoja. Ključno pitanje razvoja danas, pored toga gde odlazi kapital je i kuda odlaze visokoobrazovani ljudi sa specijalističkim znanjima jer je ljudski kapital danas ključni razvojni resurs.

Meki komunizam: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

Za razliku od tvrdog komunističkog totalitarizma (Kina, Rusija i njihovi sateliti), Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) je tokom čitavog postojanja bila „nešto između“ Istoka i Zapada (između totalitarizma i demokratije), hvaljena i osporavana zavisno od globalnih okolnosti i interesa. Ekonomska agonija mekog komunizma usled decenijskih oktroversanih i nekonzistentnih reformi kulminirala je devedesetih godina XX veka u međunacionalne sukobe, rat i raspad države.

Društveno-ekonomski model SFRJ (a u tom sklopu i Srbije) u osnovi ima dva perioda: administrativno-centralistički (1945–1950) i samoupravni (1950–2000) sa više različitih faza. Posle raspada SFRJ i revolucionarnih promena 2000. godine nastupa period tranzicije u Srbiji (2000–2014).

Prvi, tj. administrativno-centralistički period (1945–1950), karakteriše izgradnja društva po ugledu na SSSR kopiranjem svih političkih i privrednih institucija. Vršila se radikalni udar na zatečenu klasno-socijalnu i privrednu strukturu (nacionalizacija, politička represija), a sav resursni potencijal se koncentriše u rukama države radi industrijalizacije i urbanizacije. Vršila se strahovit pritisak na izvlačenje akumulacije iz poljoprivrede (obavezni otkup, nacionalizacija i kolektivizacija zemlje, makaze cena itd.) što, u uslovima koji su u potpunosti različiti od onih u SSSR-u (zemlja je mahom u rukama sitnih posjednika i potpuno je drugačiji istorijsko-vrednosni koncept), rezultira nasiljem i suboptimalnim efektima.

Za razliku od SSSR-a (kada je u periodu Ratnog komunizma došlo do ogromne inflacije i praktično ukidanja novca „kao buržoaske izmišljotine“), u Jugoslaviji tog perioda je novac imao sekundarni karakter. Vršeno je racionirano snabdevanje stanovništva, obavezan naturalni otkup od poljoprivrednika i u suštini se insistiralo na naturalnom, a ne robnom karakteru privrede. U specifičnim istorijskim prilikama ovakav pristup je izazvao pogubnije efekte nego u SSSR-u gde vladaju druge vrednosne i kulturološke prilike na selu. Ovakav rigidan model je relativno kratko primenjivan jer je došlo do političkog razlaza sa SSSR-om 1948. godine, što je stvorilo uslove za sprovođenje alternativnog komunističkog modela, poznatog kao samoupravni eksperiment.

Drugi period (1950–2000), poznat pod nazivom samoupravni sistem obeležen je beskrajnim nizom okroisanih reformi sa ciljem da se na temelju egzotičnog svojinskog sistema (društvena svojina) izgradi efikasan privredni sistem sposoban da kreira potreban kvantum akumulacije neophodan za finansiranje dovoljnog nivoa investicija koje omogućavaju punu zaposlenost, tehnički progres i brz privredni rast i razvoj. Takav privredni sistem treba da bude platforma za takođe egzotičan politički sistem samoupravne demokratije poznat pod nazivom pluralizam samoupravnih interesa. Takav pristup je izazvao političku i istraživačku znatiželju kako

u domaćoj tako i u inostranoj javnosti. Tadašnja država se našla u fokusu međunarodne javnosti kao novi eksperiment u bipolarnom svetu što se kasnije i pojačalo promovisanjem politike nesvrstanosti. Sa stanovišta mehanizma kreiranja akumulacije i karaktera investicione politike ćemo bezbrojne reformske zahvate (sistem je stalno bio u reformama do konačnog kraha) grubo podeliti u četiri osnovne faze.

Prva faza: birokratski sistem i problem akumulacije

Prva faza (1950–1963) karakteriše se novom socijalno-vrednosnom i političkom konfiguracijom čiji je osnovni dokument Zakon o predaji preduzeća na upravljanje radnicima (1950) pri čemu se formiraju radnički saveti. Ti novi organi su nosioci ideje o radničkom samoupravljanju, ali se nalaze pod neformalnom dominacijom komunističke partije. Model reprodukcije ostaje u biti centralizovan jer preduzeće sledi planske proporcije koje utvrđuje država, obaveza akumulacije se definiše spolja, akumulacija se centralizuje, a odluke o investicijama su pod partijskim protektoratom. U osnovi se uvođenjem kategorije dohotka formalno raskida sa sovjetskim modelom, ali direktni i indirektni kontrolni model je u suštini birokratski jer su sistem cena i monetarno-kreditni sistem u rukama države. Bez obzira na razradu sistema indirektno kontrole, odnosi se delimično liberalizuju i već se od 1957. godine uočava značajna kriza planiranja i ostvarivanja željenih proporcija u raspodeli. To dovodi do prvih političkih konflikata u raspodeli sve oskudnijih investicionih sredstava koja se koncentrišu u Opšti investicioni fond (OIF) u koji republike sve manje žele da daju, a sve više nastoje da povuku sredstava na svoje teritorije (Zec 1989). Društvo se već tada suočava sa problemom koji će ga trajno opterećivati: niko ne želi da akumulira i štedi, a svi žele da investiraju što je sindrom koji imamo i danas.

Druga faza: samoupravljanje, sistemski deficit i meko budžetsko ograničenje

Druga faza (1963–1980) je period tzv. zrelog samoupravljanja gde se sa prvom privrednom reformom pokušava rešiti pitanje neefikasnosti koje svoje korene vuče iz temelja društvene svojine kao ekonomske platforme. Ideja je bila da se problem neefikasnosti ne reši putem ukidanja društvene svojine već izgradnjom sve egzotičnijih privrednih i političkih rešenja. Formalno se proklamuje robni karakter privrede, tržište i liberalizacija cena, ukida se OIF i centralizacija akumulacije i prelazi se na model uravnoteženog razvoja uz političko insistiranje na daljem razvoju samoupravljanja. Samoupravno preduzeće zasnovano na društvenoj svojini ima ugrađeni strateški defekt – nema sposobnost kreiranja akumulacije bez spoljno-političkog pritiska. Takvo preduzeće boluje od Furbotn-Pejovićevog paradoksa, tj. ako radnici donose odluke o raspodeli dohotka na plate i akumulaciju, oni će uvek preferirati plate (Furobotn and Pejovich 1972; Horvat 1986). Plate prisvajaju

odmah i iz njih kreiraju privatnu imovinu, a akumulacija završava (ako nije promašena investicija) u uvećanju društvene svojine, tj. fondova preduzeća.

Takav impotentan privredni subjekat i društvo zasnovano na njemu je ugaoni kamen fenomena „sistemskog deficita“ koji je rezultirao dužničkim društvom (Zec i Radonjić 2010). Ubrzo postaje očigledno da rastu zaduženost, inflacija i nezaposlenost jer postojeće stope rasta investicija ne mogu da apsorbuju novi kontingent radnika. Istovremeno, usled nedostatka poslova i preduzetničkog duha, preduzeća ne žele da primanjem novih radnika obaraju dostignuti nivo plata. Put u otvorenu nezaposlenost je neminovan bez obzira na ustavnu proklamaciju o pravu na rad. Počinje masovni odlazak u inostranstvo, tako da se radikalno većim prilivom doznaka sanira privatna, javna i državna potrošnja u zemlji. Konstrukciona greška u sistemu (nemogućnost proširene reprodukcije) i sve veći pritisak na potrošnju se nije mogao sanirati spoljnom infuzijom sredstava koja potiču od doznaka. Zbog toga su inflacija i unutrašnji dug bili sve veći. Već 1971. godine su na pomolu ozbiljni problemi u funkcionisanju federalne države i konflikti među republikama. Potom počinje pokušaj saniranja sistema otvaranjem novog kanala infuzije – povećanjem državnog duga prema inostranstvu koje kulminira 1980. godine kada SFRJ dostiže limit spoljne zaduženosti (Zec i Radonjić 2012).

Istovremeno, na unutrašnjem planu se novim reformama¹ požar gasi benzinom. Društvo, čija se razvojna potencija gasi, tone u lavirint samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja o razvoju, akumulaciji i investicijama dok deficiti bujaju na sve strane. Visoka inflacija, manipulacije novcem (primarna emisija, banke udruženog rada itd.) i odsustvo investicionih alternativa (jer se sistem bori protiv privatnog privrednog ulaganja pojedinca) dovode do velikih distorzija u imovinskom portfoliju pojedinaca i preduzeća. Bežeći od lošeg novca građani i preduzeća investiraju u neproduktivnu imovinu koja i danas opterećuje bilanse preduzeća i pojedinaca. Preduzeća i građani imaju visoku imovinu, a nedovoljne tekuće prihode tako da je stečaj jedno od najrealnijih rešenja. Pošto takav koncept države ne poznaje stečaj, dobrim preduzećima se pripajaju loša raznim političkim pritiscima čime se privreda još više udaljava od početka restrukturiranja koja je hit tema i 2014. godine.

U tom periodu postaje očigledno da razvojni potencijal (akumulacija) curi iz državnog u privatni sektor (stanovništvo). U doktrinarnom smislu, pojavljuje se ideja kako nazad transferisati akumulaciju od stanovništva prema privredi jer sistem nije bio politički spreman da dozvoli radikalniji pluralizam svojinskih oblika (Zec 1989). Odbačeni su predlozi o modelima akumulacije koji bi vratili njenu obaveznost (uvođenje tzv. cene upotrebe društvenog kapitala - kamata na poslovni

1 Ustavni amandmani iz 1971. godine, Ustav iz 1974. godine i Zakon o udruženom radu iz 1976. godine.

fond) ili pak radikalni otklon u novi model zasnovan na razvoju tržišta kapitala kojim bi se obezbedio retransfer novca od stanovništva ka društvenoj privredi ili radikalno liberalizovala privatna ulaganja. Umesto toga, država otvara mogućnost tzv. mekog budžetskog ograničenja i na nivou preduzeća i na nivou države i pritiskom na emisiju novca počinje monetizacija deficita i njihovo pokrivanje koje traje do danas. U uslovima rastuće inflacije otvara se kanal koji traje sve do danas: da se štediša kažnjavaju (kamatne stope manje od stope inflacije), a dužnici nagrađuju putem rastućih inflatornih dobitaka ili povremenim potpunim otpisom dugova.

Sistem se sve više urušava i sa Titovom smrću 1980. Godine gubi se poslednji vezivni kamen SFRJ i put političkoj i ekonomskoj dezintegraciji je otvoren. Potrošeno je 30 godina u razvoj samoupravljanja, ali je tek u disidentskim krugovima postavljeno pitanje logičke održivosti koncepta zasnovanog na društvenoj svojini i samoupravljanju.

Retko se u kojoj zemlji kao u SFRJ govorilo o razvoju i investicijama, a praktično se stagniralo uz eskalaciju sistema preraspodele zasnovanog na revolucionarnoj državi, inflaciji, a potom i unutrašnjem i spoljnom dugu koji je uneo fundamentalnu neravnotežu do današnjeg dana.

Treća faza: svojinska konfuzija, hiperinflacija i kolaps finansijskog sistema

Treća faza (1980–2000) označava pokušaje da se samoupravni sistem racionalizuje redefinisanjem bazičnog privrednog subjekta (donošenje Zakona o preduzećima iz 1988. godine) i otvaranjem debata o svojinskoj platformi privrednog sistema širenjem područja privatne privrede (koegzistencija svojina) ili pak opcijama mešanja svojinskih oblika u jednom preduzeću (kooperacija svojina), te konačno otvaranjem i samog fundamenta sistema transformacijom društvene u druge oblike svojine (Zakon o društvenom kapitalu iz 1989. godine). Rasprave o svojinskom uređenju pokazuju koliko je dubok ideološki jaz koji srpsku privredu deli od racionalne paradigme u kojoj postoji privatna svojina kao osnovni i državna svojina kao vrlo ograničeni osnov za neke delatnosti od javnog interesa (Zec i Radonjić 2012).

Beskrajne polemike o modelima privatizacije i pokušajima da se nađe neki „treći put“ doveli su nas praktično u treći svet. Ideja o kolektivnom vlasništvu odnosno o akcionarstvu zaposlenih u preduzeću dobija široku podršku, ali ne rešava pitanje efikasnosti tih preduzeća i njihove sposobnosti da kreiraju akumulaciju i da je produktivno investiraju. Modeli privatizacije zasnovani na besplatnoj ili beneficiranoj prodaji društvenog kapitala imaju za cilj da se materijalizuju već stečene položajne rente i da se onemogućće suštinske promene i restrukturiranje preduzeća. Umesto ranijeg samoupravljača, novi vlasnik (interni akcionar) suočen je sa nemogućnošću maksimiziranja dva suprotna cilja (plate i dividende). Sve do 2000. godine reč privatizacija ne postoji u zvaničnim dokumentima, niti se razmišlja da

vlasništvo nad preduzećem mora biti i personalno razlučeno od zaposlenih bar u većinskom odlučivanju. Dok se traga za rešenjima ekonomske i političke reforme zemlja sve više tone u ekonomski haos koji se završava rasulom i ratovima devedesetih godina prošlog veka. U međuvremenu, potrošena je devizna štednja građana i dijaspore koja je namamljena u domaći bankarski sistem kamatama višim od evropskih. Pored tog izvora za pokrivanje sistemskog deficita otvoren je kanal inflatorne infuzije neefikasnim preduzećima što je dovelo do raspada finansijskog sistema i katastrofalne, u istoriji jedne od najtežih inflacionih epizoda, koja je razorila sistem u prvoj polovini devedesetih godina prošlog veka. Dana 24.01.1994. godine, brisanjem 11 nula sa novčanih apoena oprošteni su svi dugovi preduzećima i pojedincima i definitivno je izvršena legalizacija puzeće preraspodele kroz inflaciju koja se dešavala u čitavom prethodnom periodu. Komunizam jugoslovenskih boja je od Sovjeta kopirao fizičku (revolucionarnu) svojinsku preraspodelu, a potom je patentirao sopstvenu preraspodelu kroz meki novac.

Pokušaj monetarne stabilizacije učinjen 24.01.1994. godine je profesor Dragoslav Avramović praktično sproveo koristeći sovjetsko iskustvo posle Ratnog komunizma i novčanog rasula kada je nova vlast uvela zlatnu rublju, tzv. červonec. Ovaj pokušaj je završen neuspehom jer je već 1997. godine celi sistem u kolapsu i vlast, prodajom Telekomu, privremeno kupuje socijalni mir. Sistem nastavlja da vrši samodestrukciju i celi period 1990-ih je period kada se u visokoj hiperinflaciji vrši sondiranje terena za novu tranzicionu elitu. Obavlja se imovinsko pregrupisanje i na razvalinama sistema niče nova elita, najčešće regrutovana iz bivše komunističke nomenklature. Stanovništvo se spasavalo bežeći u deviznu štednju koju je država praktično nacionalizovala uvođenjem tzv. stare devizne štednje.

Sindrom preraspodele doživljava svoju kulminaciju devedesetih kada je u uslovima ratova, hiperinflacije i sankcija izvršena ogromna preraspodela bogatstva koja se kasnije materijalizovala kroz privatizaciju posle 2001. godine. Nova klasa izrasla iz bivše nomenklature poentirala je kroz mogućnost otkupa tzv. stare devizne štednje uz visoki diskont i njeno pretvaranje u realnu imovinu prilikom privatizacije po nominalnoj vrednosti.

Time je istorijski krug zatvoren. Bivši izvršni sekretari postaju menadžeri i vlasnici preduzeća. Konstituisanjem nove vlasničke strukture promenjen je i vlasnički odnos, ali nije uspostavljen novi algoritam zasnovan na proizvodnji, stvaranju viška (akumulaciji) i njegovom produktivnom investiranju. Sistem je u vrednosnom smislu ostao redistributivni, struktura aktive nije usklađena sa potrebama biznisa i nova preduzeća tonu u dugove, traže meki kreditni sistem i državnu sanaciju. Privredni sistem nije tehnički sistem koji se lako može restrukturirati (zameniti pohabane delove) već je on izveden iz društvenog sistema čiji je kamen temeljac vrednosni sistem koji u centru ima stvaranje viška i štednju ili preraspodelu zasnovanu na poslovima sa državom ili pak kreditima koje obezvređuje inflacija.

Dubina vrednosne krize ispoljava se i danas kada nije rešeno da li želimo pravnu i demokratsku ili revolucionarnu državu sa neprikosnovenim personalnim autoritetom. Istovremeno, kada je reč o pristalicama demokratske države kod njih se javlja dilema između liberalna ili socijalne države. Na praktičnoj ravni na sceni je jedan eklektički pristup i u ekonomiji i u politici.

Četvrta faza: rast spoljnog duga i nastavak redistribucije

U četvrtoj fazi (2000 –), raniji modeli preraspodele (revolucionarni – direktnom redistribucijom i „tržišni“ – hiperinflacijom i mekim kreditima) zamenjuju se novim modelom gde država, koristeći pozajmice, vrši aprecijaciju domaće valute čime stvara idealnu priliku uvoznom lobiju da koncentriše ogromno bogatstvo jer domaće cene rastu u evrima. Višestruko veća stopa inflacije od rasta kursa evra u odnosu na dinar dovodi do toga da euro štednja domaćih građana i dijaspore vredi manje u Srbiji nego u Nemačkoj i da se tako preraspodeljuje dohodak od štediša prema biznismenima koji kontrolišu uvoz i koji su neto dužnici. Ključni problem održivosti sistema je što su kanali infuzije (rast spoljnog duga i doznake dijaspore) ograničeni i što će ubrzo presahnuti.

Stara dijaspora nestaje (umire ili se vraća u inostranstvo), a nova odlazi bez obaveza da šalje novac za izdržavanje rodbine (potiče iz srednje klase ili elite) i praktično čeka da proda kuću na Dedinju i kupi u Kaliforniji, za razliku od tradicionalne koja je slala novac u zemlju. Istovremeno, privredni algoritam je nepromenjen, baza rasta nije stvaranje već redistribucija koja se u poslednje vreme pojačava. Novac se ubrzano isisava iz privatnih preduzeća u zemlji, prebacuje u ličnu ili poslovnu imovinu u inostranstvu tako da će se problemi pojačavati. Tranziciona elita otima i od sopstvenih preduzeća i iznosi novac iz zemlje. Ta pojava postoji u širokom nizu zemalja jer ovakav model sticanja nosi ugrađeni strah kako, u odsustvu pravne države i trajne stabilnosti, sačuvati stečeno. Prebaciti u poreski raj ili odmah potrošiti?

Tranziciona elita (za razliku od protestantske koja je stvorila kapitalizam) sa prezrenjem se odnosi prema štednji i nju smatra porokom, a ne vrlinom. Zbog toga su perjanice tranzicije u ogromnim korporativnim dugovima i sa rastućim saldima na ličnim računima u inostranstvu. Agonija tranzicione privrede i društva je u poremećenom socijalno-političkom metabolizmu društva i poremećenom vrednosnom sistemu gde svi pričaju o investicijama, a niko ne želi da štedi. Obični ljudi sa razumnim instinktom - radi, štedi, investiraj - su gubitnici jer je najčešći investicioni portfolio promašen (kuće, vikendice itd.), a štednja se topi iz dana u dan jer su kamatne stope manje od stope inflacije. Na taj način država kažnjava štedišu i poverioce, a nagrađuje dužnike. Manipulacije novcem, privatizacija dobitka i socijalizacija gubitka su trajna karakteristika koja deli racionalni od iracionalnog privrednog sistema. To se prenosi na ostale segmente društva sa nesagledivim po-

sledicama. Takva pogrešna paradigma zahteva temeljniju reformu od one koja se trenutno preduzima. Nema zdrave države i privrede bez zdravog novca i konzistentnog sistema akumulacije.

Da stvar bude teža, kod nas su pored ekonomskih, otvorena i koncepcijska državna pitanja. Kakvu državu želimo (liberalni ili socijaldemokratsku), pravnu ili revolucionarnu, kreativnu ili redistributivnu?

Demokratske (pravne) države

Demokratske (pravne) države predstavljaju antipod klasičnim totalitarnim i revolucionarnim državama i nude potpuno drugačiju paradigmu razvoja zasnovanu na stabilnosti svojinskog režima (poštovanje svojine i ugovora) i slobodi privatnog preduzetništva, tj. slobodi sticanja i upotrebe stečenog bogatstva kroz individualne odluke o raspodeli dohotka na potrošnju i štednju (investicije). U tom kontekstu ima mnogo modaliteta kojima država korektivno deluje na raspodelu, a time i na strukturu i dinamiku privrednog razvoja, ali se te brojne konkretizacije mogu svesti na dva osnovna modela – liberalne i demokratske države sa jedne i socijaldemokratske države sa druge strane.

Liberalne i demokratske države

Velika Britanija i SAD su nosioci ovog modela. Karakterišu se stabilnim političkim i privrednim institucijama naslonjenim na vrednosni sistem u kome se lične slobode, konkurencija, preduzetništvo, individualno prisvajanje rezultata i snošenje troškova promašaja ostvaruju u predvidivom socijalno-političkom i pravnom okruženju. Država je pravni garant slobode biznisa, porezi i preraspodele su mali, a državno vlasništvo nad resursima je pre izuzetak nego rastuća tendencija. Rast državne imovine koji se odvijao tokom vremena (npr. Velika Britanija) radikalno je redefinisano kroz proces privatizacije, a državne intervencije u privredi, na primer Velika ekonomska kriza 1930-ih godina ili sanacije banaka i velikih kompanija u skorije vreme, su pre izuzetak nego pravilo.

Ključno je pitanje zašto su SAD svetski lider i zašto anglosaksonski model ima planetarni uticaj kada nijedna od tih zemalja nema izrazita prirodna bogatstva? Moguće objašnjenje uspeha ovih država je u privrednom i društvenom modelu i organizaciji koja je verovatno ključni resurs kojim ova društva raspolažu. To su verovatno i osnovni uzroci što se ka njima kreću najkvalitetniji faktori razvoja (obrazovani ljudi i novac stečen u drugim totalitarnim modelima). Ovi faktori predstavljaju nekreditnu infuziju koja neprekidno stvara uslove za ubrzan razvoj i tehnički progres u tim zemljama. Ne manje važno ove ekonomije, pored privrednog, imaju i geostrateški značaj čineći ove nacije osvajačima u prošlosti (Engleska) ili supersilom danas (SAD). Anglosaksonski model privlači najvažnije i najograni-

čienije resurse danas (obrazovane mlade ljude sa preduzetničkim sposobnostima) dajući im mogućnost vertikalne socijalne promocije čime ostvaruju sopstvene ciljeve uz nesumnjivi doprinos dobrobiti države. Amerika je postala imperija prevashodno zahvaljujući društveno-ekonomskom modelu zasnovanom na davanju prostora ljudskoj kreaciji i interesima. Svetski novac, vojne i informacione tehnologije i efikasna strateška poljoprivreda čine komparativne prednosti SAD i obezbeđuju joj svetsku dominaciju.

Socijaldemokratske države

Nosioći ovog modela, Nemačka, Švedska i Francuska, pokazuju izrazite ekonomske uspehe uz drugačiju konfiguraciju odnosa između države i pojedinaca. Njihova osnovna karakteristika je država sa izraženom socijalnom funkcijom kojom se veliki deo dohotka preraspodeljuje u javnom interesu i gde država i finansijski sektor imaju drugačije odnose sa privredom nego u liberalnim demokratijama. Nemačka je nesumnjivi lider ovog modela prevashodno zahvaljujući industrijskoj strukturi i izvozu koji teret države lakše nosi nego Francuska kod koje značajan deo bruto domaćeg proizvoda kreira poljoprivreda. Odnosi između ove dve države pokazuju da nije samo važno kako se proizvodi (sa kojim stepenom efikasnosti) već pre svega šta se proizvodi i kakav je izvozni potencijal nacije. Tu je svakako važno koji se deo bruto domaćeg proizvoda preraspodeljuje i kuda je usmeren (obrazovanje, infrastruktura, zdravstvo ili socijalni sistem) jer se u ovim relacijama definiše rast efikasnosti u budućnosti. U konkurenciji liberalnih i socijaldemokratskih zemalja, ključni pokazatelj je kretanje tehnički obrazovane elite i novih tehnologija koje će uticati na konfiguraciju odnosa u budućnosti.

Umesto zaključka

Pomeranje svetskih polova rasta prevashodno zavisi od sposobnosti društvene organizacije da mobilise razvojne resurse i da ih produktivno upotrebljava. Sposobnost društva da kreira višak vrednosti i da donosi razumne odluke o njegovoj raspodeli na potrošnju i štednju koju potom produktivno investira, govori o ugrađenoj sposobnosti istorijskog održavanja i poboljšanja položaja na svetskoj rang-listi razvijenosti. Donošenje te odluke može biti diktirano prinudom (državom) i preraspodelom (od jednih ka drugima) ili interesom da oni koji kreiraju višak slobodno odlučuju o njegovoj upotrebi. Društva koja imaju ugrađenu efikasnost na nivou ekonomskog subjekta uz razumnu i stimulativnu korektivnu funkciju države kroz poreze, beleže uspeh i osvajanje višeg mesta na rang-listi razvijenosti.

Iskustvo je pokazalo da društva zasnovana na privatnoj svojini, pravnoj državi, političkoj demokratiji i tržišnoj utakmici uz neophodne socijalne korekcije ostvaruju dugoročni rast i stabilnost. Društva zasnovana na totalitarizmu, represiji

i radikalnoj redistribuciji i pored periodičnih uspeha beleže nestabilnost, usporevanje rasta i često su izložena destruktivnim turbulencijama. Ne postoji standardan obrazac koji je primenljiv na sve države i koji je model formiranja, mobilnosti i efikasne upotrebe akumulacije univerzalno prihvatljiv. Istorijske, kulturološke i vrednosne odrednice igraju važnu ulogu u modeliranju uslova za efikasno kreiranje dohotka i njegovu funkcionalnu i socijalno prihvatljivu raspodelu. Konkretizacija opštih načela u svakoj zemlji zahteva veliku socijalnu i političku energiju u kreiranju obrasca koji obezbeđuje stabilnost i rast.

Literatura

- Buharin, N. I. 1983. *Ekonomika prijelaznog razdoblja*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
- Furobotn, Eirik and Svetozar Pejovich. 1972. "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature." *Journal of Economic Literature* 10(4):1137–1162.
- Horvat, Branko. 1986. "Farewell to the Illyrian Firm." *Economic Analysis and Workers' Management* 20(1): 23–29.
- Medvedev, Roj. 2012. *Za sud istorije o Staljinu i staljinizmu*. Beograd: Službeni glasnik.
- Milanović, Branko. 2012. *Bogataši i siromasi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Preobraženski, E. A. 1983. *Nova ekonomika*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
- Zec, Miodrag. 1989. *Kriza akumulacije - kumulacija krize*. Beograd: Ekonomika i Institut ekonomskih nauka.
- Zec, Miodrag i Ognjen Radonjić. 2010. „Sistemska defecit i tranzicija u Srbiji.” U *Ekonomsko-socijalna struktura Srbije. Učinak prve decenije tranzicije*, uredili M. Arandarenko, A. Prašević i Slobodan Cvejić, 139–165. Beograd: Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Beograd.
- . 2012. "Ekonomski model socijalističke Jugoslavije: saga o autodestrukciji." *Sociologija* LIV(4): 695–720.

Abstract: Investments and economic development: Various world-wide experiences and controversies in Serbia

Functionality and sustainability of the chosen model of economic development is reflected in its ability to create surplus and to direct thus created surplus into productive investments. The extent to which economic model is sustainable and successful in the creation of surplus depends primarily on the availability of production resources and the quality of political and social construction that is the basis for the creation of a society of knowledge and progress. This paper investigates the relationship between investment and economic development in different

socio-economic models: from the classical totalitarianism (such as oriental despotism and enlightened absolutism), communist totalitarianism (including „hard” and „soft” communism) and a number of controversies surrounding the transition process in Serbia to a democratic systems such as liberal and the social-democratic states. We conclude that experience has shown that, with the implementation of certain social corrections, societies based on private property, competition and the rule of law are successful in achieving the goal of long-term growth and stability. On the other hand, totalitarian societies are unstable and frequently exposed to the destructive turbulences.

Key words: accumulation, investments, development, efficiency, motivation, coercion

rad prijavljen: 15. 7. 2013.
rad recenziran: 10. 9. 2013.
rad prihvaćen: 12. 11. 2013.